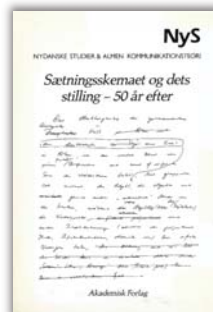

NyS

Titel:	Sætningsleddene og deres stilling – nogle år før – og flere år efter
Forfatter:	Carol Henriksen
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 210-228
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sætningsleddene og deres stilling – nogle år før – og flere år efter

Carol Henriksen

Prolegomena

Mandag den 12. august 1935 kl. 16, i et indlæg ved det 8. nordiske filologmøde i København, fremlagde ordbogsredaktør, mag. art. Paul Diderichsen en række overvejelser over sætningsbygningen i dansk, overvejelser han selv betegnede som

»Antydninger af en Opfattelse af den danske Sætningsstrukturens Hovedtræk, som dels synes at lade sig forstaa ud fra et paa Sætningsdefinitionen grundet Ræsonnement, dels skulde være tilstrækkelig smidig til, anvendt som Udgangspunkt for Deskriptionen af Sætningsbygningen i de mest forskelligartede Tekster, at lade deres særlige Ejendommeligheder træde skarpt frem« (Diderichsen 1936a:44).

Et resumé af foredraget, hvis titel var »Prolegomena til en metodisk dansk Syntax«, blev trykt i begyndelsen af 1936 i *Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København 12-14 August 1935* (Diderichsen 1936a:41-46). Resuméet ledsages af et kort uddrag af den efterfølgende diskussion. Dette resumé, dog uden diskussionsindlægget, er genudgivet i *Paul Diderichsen, Helhed og Struktur*, sammen med et engelsk »summary« udarbejdet af Jørgen Rischel (Bjerrum m.fl. 1966:21-26).

Lidt over et halvt år efter filologmødet, den 16. marts 1936, holdt Diderichsen, som på dette tidspunkt var formand for Selskab for nordisk filologi, et lignende foredrag »Om den danske Sætnings Struktur« ved et fællesmøde mellem Selskab for nordisk filologi, Lingvistikredsen og Dansklærerforeningen. I dette foredrag præsenterede Diderichsen en uddybning og nærmere præcisering af tankerne i Prolegomena, specielt hvad angår begreberne indlederled, centralled, subjekt, omfangsled og indholdsled. Et kort resumé findes i *Selskab for nordisk filologi. Aarsberetning for 1936* (Diderichsen 1936b:5-6).

Som det fremgår af citatet ovenfor, skal disse første overvejelser over den danske sætningsstrukturs hovedtræk, det der senere har fået navnet Paul Diderichsens syntaktiske feltteori, forstås bl.a. »ud fra et paa Sætningsdefinitionen grundet Ræsonement«, dvs. i relation til en bestemt sætningsdefinition. For Diderichsens samtidige var der vist ingen tvivl om hvilken sætningsdefinition, nemlig den der nævnes i undertitlen: »(Med Udgangspunkt i Ries's Sætningsdefinition; se J. Ries: Was ist ein Satz? Prag 1931)«.

For os i dag, 50 år efter, kan der vist heller ikke være tvivl om at teoriens udformning i høj grad er blevet inspireret af det åndelige klima der den gang var herskende i sprogvidenskabelige kredse i Danmark, ikke mindst i Lingvistkredsen i København. Lingvistkredsen blev stiftet i 1931 efter forbilledet *Le Cercle Linguistique de Prague*, og Diderichsen blev optaget som medlem af kredsen i 1933, på Viggo Brøndals proponering. Om aktiviteten i Lingvistkredsen i tiden omkring Prolegomenas tilblivelse siger Diderichsen selv, i festskriftet til Aage Hansen: »I de muntre 1930'ere, da der en gang om måneden i Lingvistkredsen blev diskuteret en ny teori for et eller andet område i sprogvidenskaben, stod der en særlig debat om de traditionelle sætningsled.« (Bjerrum m.fl. 1966:364), og i sit bidrag til *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede* skriver han: »Jeg blev magister i 1929, året efter at Brøndals Ordklasserne og Hjelmsslevs Principes de grammaire générale havde ledet de nye sprogteoretiske strømninger fra Genève, Paris og Prag ind i dansk lingvistik, og mine kandidatår faldt i Lingvistkredsens blomstringstid.« (Diderichsen 1965:109 f.). Talrige detaljer vedrørende lingvistkredsens aktiviteter i denne periode findes i *Rapport sur l'activité du Cercle linguistique de Copenhague 1931-51* (1951) og i lingvistkredsens *Bulletin* (1934 ff.).

Det fremgår også af indledningscitater at Diderichsens hensigt med at fremsætte en teori der kunne gøre rede for den danske sætningsstrukturs hovedtræk skulle gerne række videre end blot det teoretiske. Teorien skulle også kunne lade sig anvende i praksis, nemlig som redskab i en bestemt form for tekstanalyse. På dette tidspunkt var et af Diderichsens hovedformål nemlig »at opbygge en deskriptiv Nationalgrammatik« (Diderichsen 1936a:43; Bjerrum m.fl. 1966:22), og som led i dette arbejde taler han om en meget omfattende syntaktisk analyse af historisk, geografisk og stilistisk vidt forskellige danske tekster: »Det maa efter dette være Opgaven for dansk Syntax at konstatere, hvilke Arter af Sætninger, Sætningsforbindelser, Sætningsled og Underled der er realiseret i det danske Sprogs forskellige Epoker, Dialekter og Stilarter.« (Diderichsen 1936a:43; Bjerrum m.fl. 1966:22).

I forbindelse med et jubilæumsskrift som det nuværende kunne det derfor være interessant at kaste et blik tilbage på den videnskabs- og samtidshistoriske baggrund for Diderichsens teoretiske overvejelser i 1935, og ligeledes kunne det være frugtbart at føre blikket lidt frem mod den praktiske brug Diderichsen selv gjorde af feltteoriens metoder i sit senere videnskabelige og pædagogiske arbejde.

I det følgende vil jeg beskrive to aspekter af Diderichsens syntaktiske feltteori, et førtidigt og et fremtidigt, begge set i relation til hans »Prolegomena til en meto- disk dansk Syntax«.

– nogle år før

Her burde man måske begynde med 1700-tallet og Jens Pedersen Høysgaard, men lad os i første omgang se på nogle af de værker og sprogforskere som Diderichsen selv nævner eller henviser til i Prolegomena.

H.G. Wiwel

Hvis vi gemmer undertitlens henvisning til Ries et øjeblik, så er den første sprog- forsker Diderichsen nævner i sit foredrag H.G. Wiwel og hans *Synspunkter for dansk sproglære* (1901). Men her er der på ingen måde tale om at Diderichsen er påvirket af Wiwel, selv om han andetsteds siger om sig selv og andre: »Om Wiwels indflydelse på senere grammatikere kan man sige, at ingen der her i landet for alvor har beskæftiget sig med grammatisk teori, har været uden kendskab til hans ho- vedtanker, og at svaghederne ved den traditionelle grammatiks semantiske defi- nitioner samt nødvendigheden af at inddrage alle formelle kriterier i beskrivelsen, takket være hans indsats har været kendt af alle, både meningsfæller og mod- standere.« (Diderichsen 1965:162). Tværtimod, her bruger Diderichsen Wiwel som springbræt til at forlade den etablerede danske grammatiske tradition i sin søgen efter ny teoretisk inspiration og nye sprogvidenskabelige arbejdsmetoder.

Wiwel bliver omtalt i foredraget først og fremmest som kritiker, og Diderich- sen roser ham især for hans problematisering af Kristian Mikkelsen og af den grammatiske tradition sidstnævnte indledte med sine lærebøger *Dansk Sproglære til Brug ved Undervisningen i lærde Skoler og Seminarier* (1893) og *Dansk Sprog- lære med sproghistoriske Tillæg* (1894). Allerede her finder vi antydninger af det syn på Wiwel og Mikkelsen og på den grammatisk-pædagogiske tradition de re- præsenterede, som Diderichsen senere kom til at drøfte mere indgående, bl.a. i »Synspunkter for dansk sproglære i det 20. århundrede« (Diderichsen 1965:143-146) og i *Sprogsyn og sproglig opdragelse* (Rosenkjær 1968:84-110). Di- derichsen betragtede Mikkelsens store sproglære som et fremragende værk når der var tale om dets mange skarpsindige småagttagelser, men som noget uover- skueligt når det var et spørgsmål om en systematisk og sammenhængende hel- hedsfremstilling. Og da Wiwels styrke snarere lå i hans kritik af Mikkelsen end i hans evne til at opstille et acceptabelt alternativ, var det ifølge Diderichsen gan- ske nødvendigt enten at videreudvikle Wiwels tanker, eller at lave om på dem – eller simpelthen at forkaste dem helt. Det er den sidste løsning Diderichsen fore- slår i Prolegomena, nemlig at »erstatte dem med en skarpere defineret Opfattelse

af Sprogets Natur og dermed af Grammatikkens Væsen og Inddeling« (Diderichsen 1936a:42; Bjerrum m.fl. 1966:21).

Og det er her Diderichsen tager springet. Erstatningen kan kun komme fra udlandet: »Det bliver da nødvendigt for Specialgrammatikeren at orientere sig i den internationale Diskussion om de almene grammatiske Teorier og blandt de mange Synspunkter udvælge nogle faa, som synes ham egnede til Grundlag for Opbygningen af den nationale Grammatik.« (Diderichsen 1936a:42, Bjerrum m.fl. 1966:21).

Ferdinand de Saussure

Ikke særlig overraskende, da flere danske lingvister i forvejen havde taget samme spring, ser vi at den udenlandske sprogforsker som Diderichsen nævner i umiddelbar tilknytning til sin tilsidesættelse af den tidligere hjemlige grammatiske tradition er Ferdinand de Saussure. Og som man vel også kunne forvente, er det Saussures *langue-parole* distinktion, som Diderichsen fremhæver: »Som en grundlæggende Distinktion i Sprogbetragtningen tør man vel betragte den navnlig af de Saussure urgerede Skelnen mellem Sproget som System og Sproget som Realisation, mellem Sprogelementernes (Lydenes og Ordenes) Ordning i et System, baseret paa deres indbyrdes Ligheder og Forskelle, og deres aktuelle Forekomst eller Realisation i lydlige eller grafiske »Rækker« Ϸ: i den konkrete Tale og Skrift.« (Diderichsen 1936a:42; Bjerrum m.fl. 1966:21 f.).

At Diderichsen, ligesom andre samtidige danske og udenlandske lingvister, var stærkt påvirket af Saussures tanker, behøver vel ingen særlig dokumentation her, men som et eksempel på den måde Saussures teorier var blevet modtaget på i en dansk sammenhæng, og tillige som baggrund for en bedre forståelse af den metode Diderichsen anvender i opstillingen af sætningsskemaet i Prolegomena, vil jeg gerne citere Hjelmsslevs, her meget pædagogiske, fremstilling af begreberne *system*, *norm*, *usus* m.v., taget fra en af de forelæsninger om »Sprogssystem og sprogforandring« som han holdt på Århus Universitet i 1934:

»Det menneskelige sprog (paa fransk: *le langage*) omfatter en række foreteelser af *forskellig* natur. Direkte tilgængelig for iagttagelse er det enkelte individs udøvelse af sproget (*la parole*). Ved at sammenligne adskillige individers udøvelse naar vi gennem en første abstraktion ind til det, som de udøver, nemlig sproget i snævrer forstand, *la langue*. Vi abstraherer her fra de individuelle variationer og fæster os ved det for det store flertal af udøvelserne gennemgaaende, nemlig den paa et bestemt omraade herskende sprogbrug, *usus*. Men vi kan gennem en yderligere abstraktion naa videre ind til det, som ikke blot er skik og brug, mode, men som er tvang, det,

som ingen kan forsynde sig imod, hvis han vil udøve sproget uden at foranledige misforstaaelser: *normen*. Og gennem en tredie abstraktion finder vi, at der inden for normen findes et snævrere omraade, hvor de enkelte elementer staar i faste relationer til hinanden: *systemet*.« (*Hjelmslev 1972:35 f.*).

Hvis vi nu vender tilbage til Diderichsen, så ser vi at hans metodiske fremgangsmåde i Prolegomena følger meget nøje de forskellige abstraktionstrin som Hjelmslev skitserer i sin forelæsning. I første omgang må det »være Opgaven for dansk Syntax at konstatere, hvilke Arter af Sætninger, Sætningsforbindelser, Sætningsled og Underled der er realiseret i det danske Sprogs forskellige Epoker, Dialekter, og Stilarter« (Diderichsen 1936a:43, Bjerrum m.fl. 1966:22) – det Hjelmslev betegnede som abstraktionsprocessen fra *parole* til *langue*. Dernæst, for at nå »Maalet for den nationale Grammatik«, må man forsøge at »opstille en Række klart analyserede Normer [Hjelmslevs *usus*] for forskellige Epoker, Stilarter og Dialekter og paa Grundlag af disse at formulere Normen [Hjelmslevs *normen*] for Dansk i Modsætning til andre nærmere eller fjernere beslægtede Sprog« (Diderichsen 1936a:44; Bjerrum m.fl. 1966:23). Og først derefter, på det sidste abstraktionstrin, kommer Diderichsens forsigtige »Antydninger af en Opfattelse af den danske Sætningsstrukture Hovedtræk ...« [Hjelmslevs *systemet*], hvor det er de indbyrdes strukturelle relationer mellem den maksimale sætnings mulige led og underled der er det primære.

Dog er der én vigtig forskel i perspektiv her mellem Hjelmslevs og Diderichsens ellers meget parallelle fremstillinger, en der er af betydning i forbindelse med Diderichsens ønske om en senere og ret vidtgående praktisk udnyttelse af feltteori-en. Mens Hjelmslevs redegørelse ovenfor holder sig til det synkroniske og nærmest rigssprogsagtige plan, inddrager Diderichsen både »Epoker, Dialekter og Stilarter«. Og mens Hjelmslevs *ususbegreb*, som det kommer til udtryk i forelæsnin-gen, peger mere i fagsproglig eller sociolektal retning, er samme begreb hos Diderichsen betydelig mere omfattende, isæt hvad angår det kronologiske og geogra-fiske. Diderichsen var strukturalist, men i modsætning til Hjelmslev var han i høj grad også *historisk* strukturalist.

John Ries

Næst i rækken efter Saussure nævner Diderichsen John Ries. Ries' bog *Was ist ein Satz?* (1931) var emne for en prisopgave der resulterede i to guldmedaljer, og både denne og hans tidligere værk, *Was ist Syntax?* (1894), optog overordentlig mange af samtidens danske lingvister. Dette gælder først og fremmest Viggo Brøndal, der drog stor nytte af Ries' kritiske synspunkter i sin *Morfologi og Syn-tax* (1932). Og der kan næppe være tvivl om at det er bl.a. via Brøndal at Dide-

richsen har fattet interesse for Ries' arbejder.

Ries' bog om syntaks blev diskuteret primært pga. dens overordentlig udførlige kritik af både traditionelle og nyere forsøg inden for syntaktisk analyse. Med et Steintal citat som motto, »Fruchtbare Umgestaltung einer Theori ist nicht möglich ohne die gründlichste Kritik derselben.« (Ries 1894:titelblad), legitimerer Ries denne kritiske fremgangsmåde. Hans hovedkritik vendte sig kraftigt imod en tendens han fandt hos de fleste sprogforskere til at sammenblande fænomener fra forskellige områder og niveauer, fx tendensen til at inddrage ordklasser eller morfologi i en syntaktisk analyse, hvor disse fænomener, efter hans mening, slet ikke hørte hjemme – en fremgangsmåde han betegnede som »Mischsyntax«. Samtidig forholdt han sig meget kritisk over for de fleste tidligere syntaktiske undersøgelses mangler på systematik: »Es bildet diese grosse Gruppe der Mischsyntax natürlich keine irgendwie einheitliche Masse; besteht doch ihre Gemeinsamkeit nur in dem negativen Merkmal ihrer Systemlosigkeit.« (Ries 1894:15).

Ries' afhandling fra 1931 må frem for alt karakteriseres som en grundig diskussion af de mange problemer der viser sig at være forbundet med udarbejdelsen af en sætningsdefinition. Bogen indeholder bl.a. en større fortegnelse over tidligere sprogforskeres sætningsdefinitioner (Ries 1931:208-224). Efter talrige kritiske afsnit når Ries selv frem til en sætningsdefinition, og det er denne som Diderichsen tager udgangspunkt i i Prolegomena:

»Ein Satz ist eine grammatisch geformte kleinste Redeeinheit, die ihren Inhalt im Hinblick auf sein Verhältnis auf Wirklichkeit zum Ausdruck bringt.« (Ries 1931:99).

For at undgå misforståelser, selv om han påstår at begreberne her stemmer overens med »allgemeinen Sprachgebrauch«, bringer Ries, for endnu en grundigheds skyld, omhyggelige særdefinitioner og forklaringer for begreberne *Rede*, *Einheit*, *kleinste Einheit*, *grammatisch geformt*, *Inhalt*, *Wirklichkeit* og udtrykket *im Hinblick auf sein Verhältnis zur Wirklichkeit*. Til trods herfor har Brøndal sat spørgsmålstegn ud for termene *grammatisch* og *Verhältnis zur Wirklichkeit* i sit private eksemplar af bogen.

Det der især interesserer Diderichsen hos Ries – og vel også grunden til at han indleder sin omtale af ham i selve teksten med henvisning til Saussures *langue-parole* distinktion – er tanken om *sætningen* (i generisk bestemt form) *som en mindste enhed i sprogsystemet*, her i modsætning til tidligere opfattelser af *sætninger* (et ubestemt antal aktuelle realisationer i tale eller skrift) som produkter eller resultater af »Ordnes Sammenføjelse«.

I *Was ist Syntax?* skelner Ries mellem »Wortlehre« på den ene side og »Wortgefüge« på den anden, og denne afgrænsning af syntaksen over for morfologien vil

Diderichsen (som Brøndal tre år før i sin *Morfologi og Syntax*) gerne opretholde. Men ved at ville gøre syntaksen, som nu kan betragtes adskilt fra morfologien, til en del af sprogstrukturen (systemet) »sammen med de andre grammatiske Discipliner«, til en del af »Grammatikken [som] gør Rede for Sprogets Muligheder og konstaterer dets Norm« (Diderichsen 1936a:43; Bjerrum m.fl. 1966:22), kommer Diderichsen i virkeligheden til at trylle Ries' syntaksbegreb om til noget der hører med på *langue*-siden og ikke til *parole*, hvor det efter definitionen klart hører hjemme hos Ries. (Det er vigtigt for en forståelse af Diderichsens argumentation i det ret sammentrængte afsnit om Ries i resuméet at lægge mærke til at Ries' »Wortgefüge« hører med til hans syntaksbegreb, og at syntaksen hos ham hører med til *parole*, realisationen. Læren om sætningen (Satzlehre) er for ham en del (utvivlsomt også den vigtigste del) af syntaksen: »Für die wissenschaftliche Behandlung bleibt die Satzlehre ein Teil der Syntax.« (Ries 1894:61), og derved også en del af *parole*.) Men – og det er vist det stud. mag. Eli Fischer-Jørgensen er inde på når hun efter foredraget kritiserer både Diderichsen og hans anvendelse af Ries – det viser sig hurtigt ved nærmere læsning af Ries' bøger at han selv foretager noget der ligner Diderichsens fremgangsmåde, nemlig abstraktionsprocessen fra *parole* til system. I Kapitel II af *Was ist Syntax?* fx taler han om »Die Stellung der Syntax im Rahmen der Gesamtgrammatik« (Ries 1894:62 ff.), og i Kapitel III af *Was ist ein Satz?* diskuterer han fænomener (fx verbum finitum) der er kendetegnende for næsten alle sætninger, for »Die grosse Hauptmasse aller Sätze«, eller noget som »der normal gebaute Satz« har som »Merkmal« (Ries 1931:102 ff.).

Da diskussionsindlægget ikke er blevet medtaget i 1966-genudgivelsen af Prolegomena, og da det ikke kan siges at være uvæsentligt i nærværende faghistoriske sammenhæng, vil jeg gerne gengive det her:

»Stud mag. Eli Fischer-Jørgensen fandt det betænkeligt, at Foredragsholderen havde taget sit Udgangspunkt i Ries's Sætningsdefinition, da denne maa betegnes som et uholdbart Kompromis mellem to helt forskellige Opfattelser af Sætningen, idet Ries definerer Sætningen som den mindste selvstændige Enhed i Talen (la parole) og samtidig vil indordne den som Led i Sprogets System (la langue) som en Dannelse, der har en bestemt grammatisk form. – En lignende Blanding af Fænomener, der tilhører Grammatikens System, og Fænomener, der kun tilhører Talen, gør Foredragsholderen sig skyldig i ved at definere Syntaxen (eller Ordføjningslæren) som det, der vedrører Aktualisationen (la parole) og gaa ud fra Ordstillingen i Bestemmelsen af de syntaktiske Led, men uden at adskille de Ordstillingsfænomener, der har virkelig grammatisk Værdi (f. Eks. Subjekt-Objekt i Dansk) og tilhører Sprogets Norm, – fra de Fænomener, der kun har rent stilistisk Betydning.« (Diderichsen 1936a:46).

I sit tilbageblik måtte Diderichsen selv erkende, at selv om de retningslinier han havde skitseret i Prolegomena havde vist sig at være nyttige som arbejdsgrundlag, så var det alligevel ikke lykkedes ham at komme meget videre, og endnu havde han ikke udredet visse teoretiske uklarheder, bl.a. enkelte vanskeligheder som »allerede blev påpeget i diskussionen af stud. mag. Eli Fischer-Jørgensen« (Diderichsen 1965:194).

Den inspiration Diderichsen kan have hentet hos Ries da han udarbejdede Prolegomena er således snarere tanken om hvad det er der i almindelighed kendetegner *den normalt opbyggede danske sætning*, og ikke en sådan normalsætnings uendelige mange realisationer, der hver især udgør grammatisk velformede mindste enheder i talen og hver især udtrykker et specifikt indhold med et specifikt forhold til virkeligheden. Her er det i første omgang *systemet*, i dette tilfælde den syntaktiske feltteori, der, via abstraktion fra parole, skal udledes af talrige realisationer gennem tid og rum. At samme system, når det først er blevet præciseret, omvendt lader sig bruge som beskrivelsesmodel for kronologisk, geografisk og stilistisk vidt forskellige realisationer er en helt anden sag, som vi kan vende tilbage til om lidt.

Hos Wiwel og Rehling, for ikke at tale om Høysgaard endnu tidligere, blev verbet betragtet som et syntaktisk, »sætningsdannende« fænomen, og hos Ries genfandt Diderichsen også ideen om *verbum finitum* som det konstituerende led i sætningen: »Dass in diesen [dvs. i tysk og i de sprog med hvilke tysk er nært beslægtet] das wesentlichste Formmerkmal des Satzes die Verwendung des finiten Verbum ist, unterliegt keinem Zweifel« (Ries 1931:102). Og med udgangspunkt i dette centrale element, der i en normalt opbygget dansk sætning på en særlig måde angiver sætningsindholdets forhold til virkeligheden (jf. Ries' sætningsdefinition) udbygger Diderichsen sætningen, først til en grundstruktur med delt sætningsverbum, og derefter til en helhed med topologisk definerede »pladser«, til en teori om faste sætningspladser og om hvilke typer af led der kan stå på disse respektive pladser (Betegnelsen »felt« anvendes først senere):

»I de fleste danske Sætninger er [det] Verbum finitum, der er det Element, der paa særlig Maade angiver Forestillingsindholdets »Forhold til Virkeligheden« og altsaa er det for Sætningen konstituerende Led; dette træder særlig klart frem i Sætninger med delt Sætningsverbum, hvor den infinite Form meddeler Verbets Forestillingsindhold, mens det som Regel mere abstrakte Verb. finit («Central-ledet») angiver dette Indholds Forhold til Virkeligheden ... Lægger vi nu disse (de tydeligst artikulerede) Sætninger til Grund, faar vi tre Pladser for de andre Led: foran Centralledet, efter Verb. infinit. og mellem de to verbale Led, og det bliver da Deskriptionens Opgave

at undersøge, hvilke Arter af Led der i et givet Materiale indgaar paa de paagældende Pladser ...» (Diderichsen 1936a:44; Bjerrum m.fl. 1966:23).

Skematisk ville feltteoriens første udformning, her udledt af Diderichsens prosafremstilling i Prolegomena, have set nogenlunde sådan ud:

Pladser:	Indlederled	Centralled	Indholdsled
	(bestemmende for hele sætningens struktur)	(angiver forestillingsindholdets forhold til virkeligheden)	(meddeler verbets forestillingsindhold)
Arter af Led:	1		
	situationsled, subjektet, direkte objekt indirekte objekt præp. styrelse, omfangsled, og meget andet	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin-right: 10px;">Verbum finitum</div> <div style="text-align: center;"> genstands- betegnende led subjekt </div> <div style="margin-left: 10px;">3</div> </div>	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; margin-right: 10px;">Verbum infinitum</div> <div style="text-align: center;"> situations- led </div> <div style="margin-left: 10px;">2</div> </div>

Om ledtyper i forhold til pladser siger Diderichsen:

»Begynder man bagfra, vil man ... kunne skelne to Arter af Led, nemlig saadanne, der ogsaa kan staa foran Indholdsleddet, og saadanne, der ikke kan det; det er kun de sidste ... som udgør Underled under Indlederleddet [her menes vistnok »Indholdsleddet«], de andre udgør en ejendommelig Klasse af løst tilknyttede Led, som vi fx. kan kalde Situationsled; disse kan som antydnet ogsaa indtage Stillingen umiddelbart foran Indholdsverbet ... paa denne Plads forekommer imidlertid ogsaa Led, der ikke kan staa bagest, nemlig alle nægtende og mange affirmative Led samt Ord som *vist*, *nok*, *næppe*, *muligvis* osv. ... I mange Sætninger vil der mellem de to Verballed forekomme endnu et Led, der i Modsætning til det nys omtalte altid er genstandsbetegnende, ... Subjektet. ... Tilbage bliver saa kun Pladsen foran Vb. finitum; her findes paa Dansk praktisk talt aldrig mere end eet Led, som vi her vil kalde Indlederleddet; dette Led ... kan udfyldes af ethvert som helst af de i det foregaaende opregnede Sætningsled og lejlighedsvis ogsaa af de fleste Underled ...» (Diderichsen 1936a:44 f.; Bjerrum m.fl. 1966:23 f.).

Det var specielt friheden i forbindelse med udfyldning af indlederpladsen, som Diderichsen fokuserede på som noget af det væsentligste i dansk sætningsbygning. Foruden at være bestemmende for hele sætningens indre struktur, og det element der knyttede forbindelse til det foregående i en tekst, så var indholdet af denne plads »al Prosas Nerve« og »det vigtigste Punkt i en Deskription af et Værks Sætningsstruktur«.

Efter at have forkastet Wiwel, inddrager Diderichsen således en række tanker fra udlandet, fra »den internationale Diskussion«, men det er højst sandsynligt at det er via den nationale diskussion at han har stiftet bekendtskab med disse tanker. I disputatsen, *Sætningsbygningen i Skaanske Lov – Fremstillet som Grundlag for en rationel dansk Syntaks* (1941), som efter Diderichsens eget udsagn blev udarbejdet »paa Grundlag af Forstudier fra Aarene 1934-38« (Diderichsen 1941:Forord), finder vi, foruden Ries, både Viggo Brøndal og Aage Hansen nævnt som inspirationskilder.

Viggo Brøndal

Det er specielt Brøndals *Morfologi og Syntax* fra 1932 og Aage Hansens *Sætningen og dens led i moderne dansk* fra 1933 der fremhæves som de vigtigste forudsætninger for doktorafhandlingen. Trods deres indbyrdes forskellighed er Brøndal og Aage Hansen dog fælles i deres ønske om at frembringe en »ren« syntaktisk analyse, netop af den type der var blevet efterlyst af Ries, dvs. en analyse uden indblanding af morfologiske synspunkter.

Diderichsens mål, både i Prolegomena og i disputatsen, er det samme som det der foresvævede Brøndal, nemlig at frembringe en sætningsanalyse hvori hvert led kunne beskrives både relationelt, ved sit specielle logiske forhold til et eller flere af de øvrige led, og topisk, som initialt, centralt, finalt osv. Men mens det var *leddenes* natur og indbyrdes rækkefølge der var det primære hos Brøndal (jf. Brøndal 1932:57 ff. og 98), er det nu *pladserne* og deres mulige udfyldning med forskellige typer af led der optager Diderichsen.

Som nævnt, var det muligvis gennem Brøndal at Diderichsen stiftede bekendtskab med Ries. Under alle omstændigheder var inspirationen fra Brøndal stor, specielt i tiden fra lingvistikretsens stiftelse i 1931 og op igennem 1930'erne. Om denne indflydelse siger Diderichsen selv på et senere tidspunkt: »Det der betog mig hos Brøndal, var selve tankeformen, dette at gå ud fra en stor, intuitivt skabt helhedsanskuelse, og at forstå alle detailler ud fra helheden, at ordne erfaringsmaterialet under en simpel logisk konstruktion, hvis nærmere udformning måtte ske under stadig inddragelse af nyt materiale.« (Diderichsen 1965:192). Diderichsens forhold til Brøndal bliver omtalt nærmere bl.a. i Anders Bjerrums (Bjerrum 1965:126-236) og Eli Fischer-Jørgensens (Bjerrum m.fl. 1966:11-19) Diderichsen-nekrologer.

Aage Hansen

Om Aage Hansens indflydelse siger Diderichsen i resuméet af sit foredrag »Om den danske Sætnings Struktur«: »Aage Hansens logiske A-Leds-Definition giver Nøglen til Forstaaelse af den vigtigste strukturelle Ejendommelighed ved den moderne Sætningstype (et og kun et Led foran Verbet i »Meddelelssætn.«); en Omfortolkning og videre Udnyttelse af hans lagttagelser aabner nye Perspektiver for den analytiske Deskription.« (Diderichsen 1936b:5).

Aage Hansens formål i *Sætningen og dens led i moderne dansk* (1933) var, ligesom Diderichsens i 1935, ud fra en utilfredshed med Wiwel og de andre tidligere danske grammatikere at tilvejebringe en nyt sætningsanalyse for dansk, en analyse som ikke pillede sætninger i stykker, men som forsøgte at finde frem til hvordan de var sat sammen og af hvilke bestanddele, og at forstå hvordan sætningen som en helhed var opbygget. Ligesom Brøndal bevæger Aage Hansen sig fra de større enheder til de mindre: »Sætningen skal afbygges, den skal ikke opbygges, som man så ofte gør.« (Aage Hansen 1933:14).

Det er især Aage Hansens grundige iagttagelser af den normale danske sætningsstruktur, bestående af to hovedled, et indledende eller præsenterende led (A-leddet, det hvorom noget meddeles) og et afsluttende eller prædikativt led (B-leddet, det der meddeles), som Diderichsen bygger videre på i Prolegomena. »Denne Tvedeling af Sætningen, som Aage Hansen – ud fra andre Synsmaader – for nylig i et interessant Skrift har lagt til Grund for en »moderne« Sætningsanalyse« (Diderichsen 1934:93) danner også grundlaget for Diderichsens undersøgelse af en enkelt syntaktisk konstruktion i den ældre danske lovsprog, først og fremmest i Skaanske Lov. Følgende citat fra Diderichsens lille afhandling »Om Brugen af det sammenfattende þa i østnordisk Lovsprog« i festskriftet til Verner Dahlerup illustrerer ikke blot hvordan indflydelsen fra Aage Hansen tog form hos Diderichsen, det illustrerer også hvorledes de tanker om feltteorien og den danske sætningsstruktur der snart skulle komme til udtryk i Prolegomena (1935), i foredraget i Selskab for nordisk filologi (1936), og lidt senere i disputatsen om sætningsbygningen i Skaanske Lov (1941) allerede lå og gærede i 1934:

»Allerede i de ældste litterære Kilder har de nordiske Sprog i alt væsentligt gennemført den Sætningsstruktur, som uændret gælder i alle selvstændige Udsagnssætninger den Dag i Dag: et vilkaarligt Sætningsled (oftest en »situativ« (»adverbiel«) Bestemmelse, noget sjældnere Subjekt, eller et (betonet) direkte eller indirekte Objekt) stilles forrest som »Indlederled«; dernæst følger det »finale« Led eller Hovedleddet, der kan indeholde flg. »analytiske« Sætningsled, hvis Stilling i Almindelighed kun ændres af Vellydshensyn: Vb. finitum – inverteret Subj. – indirekte Obj. – Obj.; hertil kommer løsere »adverbiale« Bestemmelser, hvis Stilling er noget friere.

I sammenhængende Fremstilling har Indlederen som Regel den dobbelte Funktion at »indlede«, at være Udgangspunkt for sin egen Sætning og at danne Overgangen (fortsættende eller modsættende) fra det foregaaende, hvorfor den gerne bestaar af eller indeholder anaforiske Pronominer eller Adverbier (*saa, da, derfor, dernæst* osv.); Led, der ikke (som situative Bestemmelser eller som Subjektet) i sig selv har »forberedende«, »grundlæggende« Betydning, eller som ikke indeholder en Relation (henvissende eller modsættende) til det foregaaende, forekommer kun i højtidelig (navnlig: arkaiserende) Stil paa Indlederens Plads.« (Diderichsen 1934:92).

Jens Pedersen Høysgaard

Titlen på Diderichsens indlæg ved filologmødet, »Prolegomena til en metodisk dansk Syntax«, minder lidt om titlen på Jens Pedersen Høysgaards store værk fra 1752, *Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax*, som blandt meget andet også indeholder et kapitel »Om Ordenes Orden i Propositionerne« (§ 1748-1768; Bertelsen V: 399-406), med en henvisning til hans lidt tidligere og mere udførlige behandling af samme emne i *Accentueret og Raisonnéret Grammatica* (1747) i kapitlet »Om Ordenes Orden« (§ 388-420; Bertelsen IV: 430-442).

Om Diderichsen, på det tidspunkt han arbejdede med Prolegomena, havde kendskab til Høysgaards syntaktiske regler er ikke til at afgøre. På den ene side nævnes både Høysgaard og hans primære inspirationskilde Abbé Gabriel Girard i Brøndals *Morfologi og Syntax* (1932:9), som vi ved Diderichsen havde læst mere end en gang. På den anden side henviser Diderichsen overhovedet ikke til Høysgaard i sine værker fra 1930'erne, hvor man får det indtryk at Diderichsen for det meste bare fulgte med i samtidens sprogvidenskabelige strømninger og kun gravede sig ned i tidligere traditioner når hans samtidige også gjorde det. I en kronik om Høysgaard i *Berlingske Aftenavis* (15.12.1943; trykt i Diderichsen 1964:11-19) beskæftiger Diderichsen sig nærmest udelukkende med Høysgaards accentsystem og med hans ortografiske beskrivelser. Her findes ikke et eneste ord om syntaks. Først i tillægget til litteraturhenvisningerne i 3. udgave af *Elementær dansk Grammatik* (1962) finder man følgende anerkendelse af Høysgaards syntaktiske analyser: »Den ældste Fremstilling af Sætningsleddene og deres Stilling findes i HØYSGAARD: *Accentueret Grammatica* (1747; Danske Grammatikere IV), Jf. samme: *Dansk Syntax* (1751), og GIRARD: *Les vrais principes de la langue française* (1747).« (Diderichsen 1962:303). Det var især Girards værk fra 1747, *Les vrais principes de la langue française ou la Parole réduite en méthode*, der lå til grund for en række af Høysgaards betragtninger. Under ordet *Etymologia* i Høysgaards register over fagtermer, for eksempel, finder vi, ligesom hos Girard (og Ries, og Brøndal og Diderichsen), en skellen mellem morfologi og syn-

taks: »ETYMOLOGIA (Ordbetragtningen e. Ordgranskningen) er den Part af Sprogkonsten, i hvilken Ordene betragtes *absolute*: Ligesom Syntaxis derimod er den Part, i hvilken Ordene betragtes *relative*.« (Høysgaard 1752; Bertelsen V: 467 f.).

For at give en idé om hvordan denne ældste danske fremstilling af sætningsledene og deres stilling ser ud, vil jeg gerne citere lidt fra Høysgaards kapitel om ordenes orden i *Accentuered og Raisonnered Grammatica*, her for en sætning der begynder med subjektet:

»I en PROPOSITION, som begynder med NOMINATIVUS, staaer ordene gemênligst i følgende orden: (1) NOMINATIVUS med sit tillæg og forklarings ord, (2) VERBUM FINITUM (3) en omstændighed eller et GERUNDIUM (se §.379.) eller visse ADVERBIA efter §.396, (4) SUPINUM eller INFINITIVUS efter §.396, (5) DATIVUS med sit tilhæng, (6) atter ADVERBIUM efter §.399, (7) ACCUSATIVUS med sit tillæg, (8) andre ADVERBIA, (9) en POSTPOSITION, eller PRÆPOSITION uden Casus §. 414, 415, (10) atter ADVERBIUM, (11) PRÆPOSITIONER hver med sin CASUS efter sig, og (12) et GERUNDIUM med sit sammenhæng.« (Høysgaard 1474, § 390; Bertelsen IV:432 f.).

Adverbierne i § 396 er »de nægtende Partikler og dè, som ere tvært imod«, dvs. de nægtende og affirmative led, og »om TEMPUS er sammensat, maa SUPINUM eller PARTICIPIUM og INFINITIVUS staae næst bag efter samme Partikler«. Adverbierne i § 399 er de løst tilknyttede led, som »staaer gemênligst enten næst forved eller næst bag efter VERBUM«. (§ 414 omhandler strandede præpositioner, § 415 sammensatte verber, hvor partiklen optræder adskilt).

At Høysgaard også tænker på *pladser* (»Poster«) i en maksimalt udfyldt sætning og på muligheden for tomme pladser fremgår tydeligt, bl.a. af følgende:

»NB. Meningen er ikke, at enhver Proposition haver enten altid saa mange Gerundia og andre Poster, eller nogen tid saa mange Adverbia i sig, som hêr nævnes; men at nogle Adverbia kan staae paa mange steder, andre beqvæmmere paa èt sted, og at, i fald nogle Poster ere borte, kan de øvrige dog beholde den orden, som de her staaer i hos hverandre. For exempel, om NO. 3, 4, 5 og 6 vare borte, saa blev dog NO. 7 staaende efter NO. 2, og NO. 8 efter NO. 7, o.s.f.« (Høysgaard 1747, § 390; Bertelsen IV:432).

Når sætningen ikke begynder med subjektet har Høysgaard også en regel for placeringen af subjektet lige efter verbum finitum:

»Naar enten ADVERBIUM, 3die CASUS eller noget andet ord, som hører til PRÆDICATUM, ståaer forved VERBUM, eller man spørger med et ord, som ikke er NOMINATIVUS selv, da skal NOMINATIVUS, ja det hele SUBJECTUM altid ståae NB. næst efter Verbum Finitum.« (Høysgaard 1747, § 404; Bertelsen IV:436).

Ligheden mellem Diderichsens feltteori og Høysgaards syntaktiske regler og poster er slående – og der er mange flere eksempler på lighedspunkter end dem jeg har inddraget her. Men dette er ikke en kamp om hvem der kom først. For det første var Høysgaards og Diderichsens mål forskellige. Høysgaard var en normativ grammatiker. At de syntaktiske beskrivelser der lå til grund for hans præskriptive »Regler« er af overordentlig høj videnskabelig kvalitet, ikke blot i forhold til hans egen samtid, men i det hele taget, kan vi glæde os over i dag. Men det løb han deltog i, bortset fra det fælles nationalistiske islæt, var et ganske andet end Diderichsens, hvis umiddelbare sprogvidenskabelige épistémè var strukturalismen og hvis mål var klart deskriptivt. Og for det andet var Diderichsen ikke af så lille format at han havde brug for at skjule sine forbilleder og sine forskellige inspirationskilder. Og havde han forsøgt at gøre det, så var han sikkert blevet afsløret. Dengang kendte man sin Høysgaard!

Så vidt jeg kan bedømme hører Diderichsen til den type forskere der er syntesedannende, til den type der læser meget, internaliserer og fordøjer det læste, for til sidst at fremkomme med nye idéer, hvis kendetegn er at de på samme tid er både originale og traditionelle. Diderichsen kan have læst Høysgaard under sine studier (Bertelsens udgave af *Danske Grammatikere* kom, for Høysgaards vedkommende, i 1920 og 1923, og Bertelsens bog om *Jens Pedersen Høysgaard og Hans Forfatterskab* kom i 1926), og måske blev tanken om faste sætningspladser sidende i hovedet på ham indtil den dannede syntese med de tanker om syntaks der kom til at være diskussionsemner i 1930'erne.

For at opsummere, kan man sige om det åndelige klima inden for de danske sprogvidenskabelige kredse som Diderichsen færdedes i i årene umiddelbart før han fremlagde sine synspunkter om hovedtrækkene i den danske sætningsstruktur,

- at det gennemgående var præget af en begejstret international orientering i retning af Pragerskolens strukturalisme. (Flere danske lingvister havde, sammen med Pragerskolens lingvister, deltaget i de første internationale lingvistkongresser i Haag (1928) og Genève (1931) og havde bragt deres begejstrede budskaber tilbage til Danmark. Se fx Louis Hjelmslevs *Rapport sur le IIe congrès international de linguistes*.)

- at det var stærkt optaget af syntaktiske spørgsmål, bl.a. af en fascination ved tyskeren John Ries, som på det tidspunkt Diderichsen forberedte Prolegomena var lidt af et sprogvidenskabeligt modefænomen i Danmark. (Selv om Diderichsen inddrager Ries både her og i flere af sine andre arbejder, tager han til tider også forbehold. I disputatsen (1941), for eksempel, kan man læse om det »endnu ikke endeligt løste Spørgsmål: Was ist ein Satz?«. (Diderichsen 1941: 10).), og
- at de mest fremtrædende hjemlige forbilleder inden for de områder Diderichsen interesserede sig for var Louis Hjelmslev, Viggo Brøndal og Aage Hansen. Det er specielt syntesen af idéer fra Brøndal og Aage Hansen (og Høysgaard?) der præger synspunkterne i Prolegomena.

Det var noget af baggrunden for feltteoriens tilblivelse. Lad os nu se på hvordan Diderichsen udnyttede feltteorien i sit videre arbejde med at opbygge en deskriptiv nationalgrammatik.

- flere år efter

Som vi allerede har set, indeholder Diderichsens ønske om opbygning af en national grammatik både historiske, geografiske og stilistiske aspekter. Det der især var vigtigt for Diderichsen, både da Prolegomena blev udarbejdet og senere, var muligheden for at opnå en form for harmoni mellem en systematisk-strukturel beskrivelse og en historisk, således at den strukturelle beskrivelsesmodel kunne anvendes på et stort historisk materiale. Diderichsens store mål var, ved hjælp af sætningsskemaet, efterhånden at kunne tilvejebringe en række totalbeskrivelser af syntaksen i et stort antal typiske enkeltværker inden for de vigtigste geografiske, kronologiske og stilistiske områder af den danske litteratur. Disse detaljerede syntaktiske analyser af et meget stort antal tekster skulle så vidt muligt være udtømmende. På baggrund af disse kunne man derefter foretage sammenlignende studier af geografisk og stilistisk variation. Og ved hjælp af hyppighedsoptællinger af bestemte syntaktiske konstruktioner inden for de enkelte geografiske og stilistiske områder ville man få et empirisk grundlag for en historisk beskrivelse af den syntaktiske udvikling i dansk.

Diderichsen nåede aldrig sit store mål, men han bidrog til det på to afgørende måder, dels ved at gennemføre en enkelt eksemplarisk totalbeskrivelse af syntaksen i et enkelt historisk værk, Skånske Lov, og dels ved at skitsere hovedparten af den danske syntaks' stilistiske historie inden for prosagenrerne. Det er disse to anvendelser af feltteoriens metoder vi skal se lidt nærmere på i det følgende.

Disputatsen: Sætningsbygningen i Skaanske Lov

Ifølge undertitlen til disputatsen var *Sætningsbygningen i Skaanske Lov fremstillet som Grundlag for en rationel Dansk Syntaks*. Her var det Diderichsens tanke at sammenligne syntaksen i den formentlig mest arkaiske danske tekst med syntaksen i det moderne sprog for derigennem at sikre sig en analyse af ekstremerne i den kronologiske variation inden for den danske litterære overlevering. Undersøgelsen af lovttekstens syntaks skulle danne grundstenen i den række af sammenlignende totalbeskrivelser, som stod på Diderichsens ønskeseddel. Med disse ville han nemlig modbevise Brøndals påstand om at syntaks ikke kunne studeres historisk på samme måde som fx lydhistorie. Hvis det kunne lykkes at beskrive både Skånske Lov og moderne dansk skriftsprog ved feltteoriens metoder, så ville det, ifølge Diderichsen, være en forholdsvis simpel sag at registrere de forskellige mellemliggende teksters og stilepokers syntaktiske varianter ved hjælp af sætnings-skemaets enkle formler. Hermed kunne man også registrere den relative hyppighed af de syntaktiske konstruktioner der konkurrerede med hinanden inden for samme tekst, stilart eller periode.

Den sætningsstruktur som Diderichsen lægger til grund for analysen af syntaksen i Skånske Lov er en videreudvikling af de tanker om faste »pladser« der blev skitseret i Prolegomena. For bedre at kunne belyse de enkelte leds logiske og topiske funktioner udvider Diderichsen Aage Hansens toleddede analyse til et treleddet sætningsskema, »hvis tre »Felter« hver har sin karakteristiske Struktur« (Diderichsen 1941:14). Stadigvæk med udgangspunkt i positionsprincippet foretager Diderichsen nu en primærinddeling i tre hovedfelter, et *indlederfelt* (senere fundamentfelt), et *aktualfelt* (senere nexusfelt) og et *indholdsfelt*, og derefter underinddelinger i bestemte faste pladser inden for de respektive felter. Skematisk, her igen udledt af prosafremstillingen, ser den nye »faste formel« for hovedsætningen sådan ud:

Felter: Indlederfelt	Aktualfelt			Indholdsfelt		
Ledtyper: Alle arter af Led	Verbum finitum	Subjekt	Sætnings- eller Central-adverbial	Verbum infinitum	Nominale Bestem-melser	Adverbiale Bestem-melser
Eksempel: "I dag	kan	jeg	ikke	give	Peter svar	på hans spørgsmål."

(Diderichsen 1941: 35)

Diderichsens analyse af den ældste større danske prosatekst viser hvordan teorien om et fast sætningsskema som dette kan bruges både til at beskrive tekstens grundlæggende syntaktiske struktur og samtidig til at påvise variationer og undtagelser i forhold til grundstrukturen.

I totalanalysen af syntaksen i Skånske Lov lykkedes det Diderichsen i langt højere grad end han selv havde ventet at påvise en højt formaliseret ensartethed i lovtekstens syntaktiske bygning. Nu havde man mulighed for at stille mere præcise spørgsmål til fornsvensk og vestnordisk syntaks og til lovsprogets forhold til syntaksen i den episke prosa. Og først og fremmest havde man nu mulighed for at følge »den danske Prosas Skæbne« over en længere historisk periode. Syntaksen i Skånske Lov, sammenholdt med moderne dansk sætningsbygning, viste nemlig at der var en række hovedtræk der var fælles for den syntaktiske struktur i dansk over en ca. 700-årig periode. Inden for denne periode kunne man nu, ved hjælp af feltteoriens metoder, studere syntaks historisk. »Materialet er her tilstede i fuldstændig Kontinuitet uden at være uoverskueligt, og en Række Stikprøver maatte med fuld Sikkerhed kunne fastslaa »Udviklingens« væsentligste Faser og de kronologiske Vendepunkter.« (Diderichsen 1941:77 f.).

Det blev ikke til flere totalanalyser. Brøndal, som var den der havde fulgt Diderichsens historisk-grammatiske undersøgelser med størst opmuntring og interesse, døde sidst i 1942. I årene derefter blæste det åndelige klima kraftigt i retning af glossematikken, og Diderichsen lod sig tildels rive med. Men samtidig blev han også ved med at beskæftige sig med feltteorien, både synkront i forskellige arbejder med pædagogisk sigte (fx artiklen om »Dansk Sætningsanalyse« fra 1945 og i *Elementær Dansk Grammatik*, stencilerede hæfter 1942-44, 1. udg. 1946) og historisk i forbindelse med videre undersøgelser af den danske syntaks' historie inden for prosagenrerne.

Dansk Prosahistorie

At tanken i Prolegomena om at sætningsskemaet »skulde være tilstrækkelig smidig til, anvendt som Udgangspunkt for Deskriptionen af Sætningsbygningen i de mest forskelligartede Texter, at lade deres særlige Ejendommeligheder træde skarpt frem« (Diderichsen 1936a:44; Bjerrum m.fl. 1966:23) kunne realiseres i praksis, viste Diderichsen over 20 år senere i sit omfattende arbejde med det han selv betegnede som sin »studiebog til en dansk prosahistorie« (Diderichsen 1965: 197). Det er i forbindelse med dette tildels også pædagogisk inspirerede projekt at Diderichsen foretog nogle af de tidligere efterlyste stikprøver af den syntaktiske opbygning i et stort antal kronologisk, geografisk og stilistisk spredte enkeltværker inden for den danske prosalitteratur.

Mens »Prosahistoriens« grundstruktur, og især analysemetoden, lå relativt fast fra begyndelsen, blev tekstmaterialet udvidet efterhånden som Diderichsens un-

dersøgelser og undervisning skred frem. Ved hans død i oktober 1964 efterlod han en »Dansk Prosahistorie« bestående af en række stencilerede hæfter til undervisningsbrug med udvalgte tekstprøver, korte historiske oversigter og forskellige analysespørgsmål vedrørende syntaks og stil. Materialets kronologiske udgangspunkt var lovteksterne og cancellistilen, og hovedvægten lå på at følge indflydelsen fra den europæiske humaniststil med dens efterligning af latinsk syntaks og retorik og at påvise de veje ad hvilke man i det 18. og 19. århundrede forsøgte at befri sig fra denne indflydelse. Udgangspunktet for de syntaktiske analyser var sætningsskemaet, hvor fænomener som valg af fundament, vægtprincippet, adverbialernes art og placering og lignende dannede grundlag for optællinger og sammenligninger af kronologisk og genremæssig art.

Ved at bringe hver enkelt sætning i et stort antal omhyggeligt udvalgte stikprøver på en formel der muliggjorde sammenligninger med andre typiske tekststykker der var blevet analyseret på samme måde lykkedes det Diderichsen også at påvise de væsentligste tendenser i modersmålets syntaktiske udvikling. Så langt nåede Diderichsen selv med opbygningen af »den nationale Grammatik«, som var et af hans mål i Prolegomena.

Af pladsmæssige hensyn har det ikke været muligt i denne artikel at gå i detaljer med en eksemplificering af Diderichsens udnyttelse af feltteoriens metoder i disputatsen og i prosahistorien. En nærmere redegørelse for Diderichsens bidrag til studiet af historisk dansk syntaks med udgangspunkt i sætningsskemaets former findes i en anden beslægtet artikel (Henriksen 1986), hvortil der henvises.

Litteratur

- Bertelsen, Henrik (udg.). 1915-1929. *Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede*. I-VI. København: Gyldendal. (Genudgivet 1979 med tillæg af Caroline C. Henriksen og Carl Behrend. København, Reitzel).
- Berthelsen, Henrik. 1926. *Jens Pedersen Høysgaard og Hans Forfatterskab*. København: Gyldendal.
- Bjerrum, Anders. 1965. »Paul Diderichsen«. *Festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af Universitetets Årsfest*. November 1965. 126-136.
- Bjerrum, Anders, Eli Fischer-Jørgensen, Henning Spang-Hanssen, Knud Tøgeby (udg.). 1966. *Paul Diderichsen. Helhed og Struktur. Udvalgte Sprogvidenskabelige Afhandlinger*. København: Gad.
- Brøndal, Viggo. 1932. *Morfologi og Syntax. Nye Bidrag til Sprogets Teori*. København: Gad.
- Diderichsen, Paul. 1934. »Om Brugen af det sammenfattende þa i østnordisk Lovsprog«. *Studier tilegnede Verner Dahlerup. (Sprog og Kultur. Tillægsbind til 3. Aargang)*. Aarhus: Universitetsforlaget. 92-101.
- Diderichsen, Paul. 1936a. »Prolegomena til en metodisk dansk Syntax«. *Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København den 12-14 August 1935*. København: Schultz. 41-46. (Genoptrykt i Bjerrum m.fl. 1966:21-24).

- Diderichsen, Paul. 1936b. »Om den danske Sætnings Struktur«. *Selskab for nordisk filologi. Aarsberetning for 1936*. 5-6.
- Diderichsen, Paul. 1941. *Sætningsbygningen i Skaanske Lov. Fremstillet som Grundlag for en rational Dansk Syntax*. København: Munksgaard.
- Diderichsen, Paul. 1945. »Dansk Sætningsanalyse. Dens Formaal og Metode«. *Meddelelser fra Dansk lærerforeningen*. Nr. 1. Juni 1945. 1-8. (Genoptrykt i nærværende bind).
- Diderichsen, Paul. 1946. (1957², 1962³). *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, Paul. 1962. »Dansk Prosa-historie«. Stencilerede hæfter. Københavns universitet.
- Diderichsen, Paul. 1964. »Jens Høysgaard«. *Sproget. Virkeligheden. Fantasien*. København: Gyldendal. 11-19.
- Diderichsen, Paul. 1965. »Synspunkter for dansk sproglære i det 20. århundrede«. *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede*. København: Gyldendal.
- Fischer-Jørgensen, Eli. 1966. »Paul Diderichsen 16. august 1905 – 9. oktober 1964«. (i Bjerrum m.fl. 1966:11-19).
- Hansen, Aage. 1933. *Sætningen og dens led i moderne dansk*. København: Arnold Busck.
- Henriksen, Carol. 1986. »Historical Danish Syntax – Within the Framework of Paul Diderichsen's Syntactic Theory«. *Scandinavian Syntax*. (ed. by Östen Dahl & Anders Holmberg). Stockholm: University of Stockholm, Institute of Linguistics. 75-87.
- Hjelmslev, Louis. 1935. *Sprogssystem og sprogforandring. (Travaux du cercle linguistique de Copenhague. Vol. XV)*. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Høysgaard, Jens Pedersen. 1947. *Accentuered og Raisonnered Grammatica*. København: Johann Christopher Groth. (i Bertelsen IV).
- Høysgaard, Jens Pedersen. 1752. *Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax*. København: Studiigaarden ved Frue Kirke. (i Bertelsen V).
- Ries, John. 1894. *Was ist Syntax? Ein kritischer Versuch*. Marburg: N.G. Elwert.
- Ries, John. 1931. *Was ist ein Satz? Beiträge zur Grundlegung der Syntax*. Heft III. Prag: Taussig & Taussig.